

Tomaszewski, Jerzy

"Historie jednego roku", Robert Kvaček, Praha 1976 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 68/4, 789-790

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

s. 58 n.). W tomie II przedstawiono sprawę masowej dezercji z oddziałów zapasowych na terenie Galicji, wreszcie naszkicowano proces przejmowania władzy przez instytucje polskie w Krakowie i Lublinie i konflikt polsko-ukraiński na terenie Lwowa i Przemyśla. Przy omawianiu likwidacji okupacji austro-węgierskiej w Królestwie Polskim autorzy przyjmują, za literaturą polską⁴, liczbę 8000 żołnierzy austro-węgierskich jako całość stanu wojsk okupacyjnych w Generalnym Gubernatorstwie Wojskowym, podczas gdy szef sztabu tego Generalnego Gubernatorstwa w okresie od września 1915 do lipca 1918 r., przebywający w Lublinie także w końcu października i na początku listopada 1918 r. płk A. Hausner określa liczebność wojsk okupacyjnych w końcu października 1918 r. na około 150 000 żołnierzy, zamieszczając przy tym wykaz stacjonujących na tym terenie jednostek⁵.

Przechodząc do oceny końcowej wypada podkreślić imponującą rozległość kwerendy źródłowej (oprócz archiwów i bibliotek Wiednia, także Budapeszt, Praga, Zagrzeb, Freiburg i Zadar) oraz wykorzystanie literatury przedmiotu w językach wszystkich narodów byłej monarchii naddunajskiej. Obok spraw znanych w dotychczasowej literaturze, monografia R. G. Plaschki, H. Haselsteinera i A. Suppana zawiera wiele partii pionierskich, decydujących o jej trwałej treści dla badań nad dziejami rozpadu monarchii habsburskiej i narodzin państw narodowych w Środkowej Europie.

Jan Lewandowski

Robert Kvaček, *Historie jednoho roku*, „Edice Archiv” t. XVII, „Mladá fronta”, Praha 1976, s. 266.

Ta w założeniu popularna książka zasługuje na uwagę polskiego historyka nie tylko ze względu na osobę autora — znanego z dawniejszych publikacji przeznaczonych dla czytelników fachowych — lecz także z powodu wykorzystania trudno dostępných materiałów archiwalnych czechosłowackiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Formalne ramy pracy tworzą dzieje 1936 r. w polityce europejskiej, ze szczególnym zwróceniem uwagi na losy Europy środkowej. Autor jednakże przedstawia wydarzenia na szerszym tle, ukazując procesy, które przebiegały wcześniej oraz wyjaśniając konsekwencje decyzji politycznych. W rezultacie otrzymuje czytelnik obraz wydarzeń, które prowadziły w latach trzydziestych do katastrofy monarchijskiej oraz wybuchu wojny we wrześniu 1939 r., aczkolwiek o tych konsekwencjach bezpośrednio nie ma mowy.

Istotną zaletą książki jest ukazanie wzajemnego związku polityki wewnętrznej niektórych państw (zwłaszcza Czechosłowacji, Francji i Niemiec) z polityką zagraniczną. Dzięki temu na wyrazistości zyskuje analiza problemów stosunków międzynarodowych.

Autor wybrał formę narracji na poły literackiej, z licznymi anegdotami. Jednakże podstawą są relacje uczestników wydarzeń, raporty dyplomatyczne, korespondencja i inne dokumenty obficie cytowane w tekście. Wprawdzie autor — ze względu na popularną formę książki — zrezygnował z przypisów, lecz informacje zawarte w tekście są z reguły wystarczająco dokładne, by historyk orientował się

⁴ T. Bobrownicki-Libchen, *Sily okupacji austriackiej w przeddzień przewrotu*, „Niepodległość” t. V, 1932, s. 403; za nim M. Zgórnjak, *Der Zusammenbruch der militärischen Organisation Österreich-Ungarns im Jahre 1918 in Polen* [w:] *Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum*, ed. R. G. Plaschka, K. Mack, Wien 1970, s. 299.

⁵ A. Hausner, *Die Polenpolitik der Mittelmächte und die österreichisch-ungarische Militärverwaltung in Polen während des Weltkrieges*, Wien 1935, s. 366 nn.

skąd pochodzą cytaty i mógł je skontrolować — jeśli dysponuje dostępem do odpowiednich źródeł.

Znaczna część problematyki znana już jest z dawniejszej książki Kvaček, poświęconej polityce zagranicznej Czechosłowacji w latach 1933—1937¹. Jednakże w niektórych kwestiach czytelnik poznaje obecnie więcej szczegółów. Szerzej omówiono m.in. poufne sondáže niemieckie w Pradze na jesieni 1933 r. oraz w latach następnych. Autor nie ogranicza się do samej relacji, lecz daje dodatkowe komentarze. Inicjatywa niemiecka z listopada 1933 r. winna tym bardziej interesować historyków polskich, ponieważ nastąpiła ona bezpośrednio po zapoczątkowaniu rozmów J. Lipskiego, prowadzących do podpisania deklaracji polsko-niemieckiej ze stycznia 1934 r. Sugerować to może, że jesienią 1933 r. Hitler podejmował równoległe różne warianty polityki zagranicznej (rozmowy z Polską toczyły się poufnie poprzez kanały dyplomatyczne, dla rozmów z Czechosłowacją służył aparat NSDAP), nie wiedząc jeszcze, która możliwość okaże się najbardziej korzystna. Rozmowy z Polską doprowadziły do szybkich wyników, być może, były bardziej korzystne też z punktu widzenia dalszej polityki III Rzeszy. W wypadku jednak niechętniej lub nazbyt ostrożnej postawy rozmówców polskich pozostawał wariant odmienny — próba porozumienia z Czechosłowacją. Jak wynika z omawianej książki, w Pradze rozważano poważnie możliwość porozumienia z Niemcami w postaci układu o nie-agresji.

Podkreślić także należy — co przedstawia Kvaček — że na wyborze „polskiego” wariantu zaważyła również rywalizacja między Auswärtiges Amt oraz organami NSDAP, w której zwyciężyli dyplomaci.

Pozytywnie oceniając książkę czeskiego historyka, trudno się powstrzymać od paru uwag krytycznych. Przyjęta przez autora konwencja literacka pociągnęła za sobą niekiedy zbyt lapidarne ujęcie stanowisk poszczególnych polityków. Tak więc niezupełnie ściśle jest określenie przyczyny niepowodzenia rozmów między Mussolinim a Edenem w czerwcu 1934 r. w sprawie Abisynii. Eden proponował wówczas kompromis, na zasadzie ustępstw terytorialnych ze strony ofiary agresji. Kvaček komentuje: „Włoskiemu dyktatorowi wydało się to zbyt mało. Chciał znacznie więcej — chciał wszystko” (s. 13). Zapewne takie były rzeczywiście ostateczne cele Włoch, jednak przebieg rozmowy był nieco odmienny. Mussolini bowiem odrzucił propozycje brytyjskie postulując znacznie dalej idące ustępstwa terytorialne Abisynii, lecz zrezygnował wówczas z zajęcia całego kraju². Nie jest ścisła informacja (s. 140), że rozmowy polsko-niemieckie w sprawie deklaracji ze stycznia 1934 r. były do ostatniej chwili zachowane w całkowitej poufności, tak że politycy innych krajów (a zwłaszcza Czechosłowacji) o nich nie wiedzieli. Deklaracja została podpisana 26 stycznia, zaś 20 stycznia o rozmowach polsko-niemieckich rozmawiał Beck z Benešem³; nie była to pierwsza informacja na ten temat. Pewne uproszczenia dostrzec można i w innych sądach o polskiej polityce. Czasem wreszcie sformułowania bywają niezręczne, jak na przykład: „Bullit pomimo swego pobytu dyplomatycznego w Moskwie pozostał przysięgłym przeciwnikiem systemu socjalistycznego” (s. 71). Czyżby autor uważał, że dyplomata przebywający na placówce w innym kraju z reguły staje się przysięgłym zwolennikiem jego ustroju?

Niezręczności i nieścisłości są marginesem w omawianej książce. Dominują niezaprzeczalne walory, także z punktu widzenia popularyzacji wiedzy historycznej. Warto byłoby pomyśleć o polskim przekładzie.

Jerzy Tomaszewski

¹ R. Kvaček, *Nad Evropou zataženo. Ceskoslovensko a Evropa 1933—1937*, Praha 1966.

² A. Eden, *Pamiętniki 1923—1938 t. I: W obliczu dyktatorów*, Warszawa 1970, s. 172 nn.

³ Por. W. Balcerak, *Legenda bez pokrycia*, „*Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej*” t. IX, 1973.